

Foregående Haderslev Amt.

II. Om Staden Apenrade, Apenrade- og Lygomklosteramter.

I. Om Staden Apenrade.

Den Stad Apenrade, som ogsaa kaldes Aabenraae, er en af de beste og nærsomste Stæder i dette Fyrstendom. Den er paa en Trehundrede Aars Tid blevet mere end Halvdelen saa stor, som den tilforn har været; thi den tager Tid efter anden alt mere og mere til, formedelst sin stærke Seilads, og hvert Aar

bliver den ziret med smukke Bygninger. Staden ligger ved en breed og aaben Havfiord af Østersøen, som kaldes Aabenraaefiord (Apenraderführde), men i en dyb og siid Grund, omtrent fire Mile norden fra Flensborg.

Den er omgivet paa de tre Sider med store Høye, og har ved sin aabne Rheed, hvoraf den har sit Navn, en temmelig god Havn; dog for stærke østlige Vinde og Storm er den ei sikker nok, og tillige ei saa dyb, at Skibene kan komme ganske nær til at ligge ved den udi Søen anlagte Skibsbroe.

Borgerskabet er mestendeels velhavende, og trækker en overmaade god Næring af deres skiønne Skibsfart og Seilads, eftersom Kiøbmændene i de nyere Tider have anskaffet og bekostet sig mangfoldige store og anseelige Skibe.

Stadens Magistrat er en Borgemester, fire Raadsherrer og en Stadssekretair. Staden har kun een Kirke, St. Niklaskirke kaldet, hvortil ere to Præster, en Pastor og en Diakonus, af hvilke Sognepræsten er tillige Provst. Denne Kirke, som ligger paa en Høy og har intet Taarn, er Aar 1758 sat i en meget smuk Stand.

Den apenradiske Konsistorialret bestaaer af Amtmanden i Aabenraa som Præsident, Provsten, Amtsforvalteren, Herredsfogden i Riesherred, og en Præst af Amtet. Under denne Konsistorialret hører Staden og Amtet Apenrade, tilligemed Amtet Lygumkloster; tilsammen tretten Kirkesogne. Disse Kirker ere forsynede med fiorten Præster.

Vel har Staden i forrige Tider udstaaet mange Ildebrande, saasom i de Aar 1148, 1247. 1576, 1610, 1629 og 1707; desuden er den i fiendtlige Tider blevet indtaget og udplyndret Aar 1429 og 1524; ligeledes har den i de efter den Tid i Hertugdømmet forefaldne fiendtlige Uroligheder udstaaet meget Ont: men den har nu fuldkommen overvundet alle sine Fortrædeligheder, og prunker nu med prægtige Bygninger.

Hertug Valdemar den Fierde har meddeelt Staden Aar 1284 en besynderlig Stadsret. Staden har sin egen Skraa eller Statuter, hvilke ei maa konfundes med ovenmeldte Stadsret. Samme Skraa er givet af Hertug Valdemar den Femte Aar 1335. I ældgamle Tider laae i Staden et med Volde og Mure omgivet Slot, hvilket Dronning Margrethe lod bryde ned; hvorimod hun lod opbygge et nyt Slot Aar 1411 uden for Staden. Men hendes strax derpaa indfaldende Død afhindrede hende fra at gjøre det ordentligere og større. Samme Slot er det nu værende Amthaus, Brunlund kaldet, beliggende sønden for Staden, hvor Amtmanden altid boer. Endskiønt samme er kun en slet og liden Bygning, saa kaldes dog bemeldte Amthaus Brunlund sædvanlig i daglig Tale Slottet.

II. Om Amtet Apenrade.

Det Amt Apenrade, undtagen det Birk Warnitz, grændser mod Norden til Amtet Hadersleben; mod Sønden til Tøndern; mod Østen til Østersøen; og mod Vesten til Hadersleben, Lygumkloster og Tøndern. Dette Amt staaer med Lygumkloster under een Amtmand, som boer paa Amthuset Brunlund.

Dette Amt har en ganske ulige Længde og Brede; og det Birk Warnitz hænger aldeles ikke tilsammen med de to Herreder af Amtet. De tvende Herreder i dette Amt, beregnet fra Østen til Vesten, udgiøre fem Mile i deres største længde, og fra Sønden til Norden tre Mile i den allerstørste Brede; derimod er saavel Længden som Bredden paa de fleste Steder langt ringere. Jordbunden er i Riesherred og det Birk Warnitz meget frugtbar; men i Sønderrangstrupherred er Jorden kun maver. Amtet har Mængde af Fisk, fornemmelig Torsk, Makrel og Foreller. Ved Apenrade, og i de Kirkesogne Loit og Warnitz, fanges ogsaa Lax.

To Floder have deres Udspring i dette Amt, nemlig den venstre Arm af Nibsaae, som har sit Udspring i Lygomsogn, og gaer hen til Amtet Hadersleben; dernæst Widau, som faaer sit Udspring af to Bekke, hvoraf den ene udspringer ved Lygumkirke, og den anden i Loitsogn ved Flathstein. Disse Bekke kaldes efter deres Foreening Rodeaae, som løber i Vester; ved Bedsted Arnaae; længer ned mod Tøndern kaldes den Bre; og omkring Tøndern og ned for samme Stad kaldes den Widaae. Derpaa optager den Grønaae og Suderaae, adskilles fra Gotteskogssøe ved en Dam, og endelig ved Sluser falder ud i Vestersøen.

Hertug Johan Adolph gav Amtet Aar 1598 en besynderlig Kirkeordning i plattysk Sprog, hvis Original findes i det tydske Kanzelies Arkiv i Kiøbenhavn, Plougene i det Fogderie Kolstrup, (saaledes kaldet af den Landsbye Kolstrup,) hvilke i fordom Tid hørte til Bispedommet Slesvig, eller til Amtet Schwabstedt, og laae i Distriktet af Amtet Apenrade, ere i Hertug Karl Frideriks Mindreaarighed af hans Formyndere ved den Aar 1702 foretagne Deling af Amtet Schwabstedt, blevne fuldkommen indlemmede i Amtet Apenrade, saaledes, at Navnet paa dette Fogderie neppe mere er tilovers. Ved samme Tid blev ligeledes det Fogderie Sundewitt, som ligger i de Kirkesogne Satrup og Nubel i Landet Sundewitt og i fordom Tid heedte Fogderiet Duppel, adskilt fra Amtet Schwabstedt, og lagt til Amtet Apenrade.

Dette Amt bestaaer af to Herreder og eet Birk. Amtsforvalteren i Amtet er tillige Huusfoged og Dingskriver. Herrederne ere disse, nemlig: 1) Riesherred; 2) Sønderrangstrupherred; 3) Det Birk Warnitz. Vi merke nu saavel Herrederne som Birket især.

I. Riesherred.

Riesherred strækker sig i Længden fra Østen til Vesten halvfjerde tyske Mile, og i Bredden fra Sønden til Norden tre til syv Fierdingvei. Dette Herred har næsten overalt en behagelig og frugtbar Jordbund, skønne Skove, fornemmelig fra Ries til Basmark overalt frugtbare og yndige Egne, høie Bierge og Dale. Ligeledes findes her ogsaa fiskerige Bekke og Søer. Dette Herred indbefatter fire Kirkesogne, hvori prædikes Dansk. Sognene ere disse:

- 1) **Loitsogn** er et stort og tillige frugtbart Sogn. Kirken har en Sognepræst og en Diakonus. Til Sognet hører den liden behagelige Øe, Barsøe kaldet, som ligger en Fierdingvei fra det faste Land, og er omtrent en Fierdingvei lang og breed. Udi dette Sogn forfærdiges meget Linnet.
- 2) **Riessogn.**
- 3) **Jordkiersogn**, hvori ligger den Landsbye Tollstedt, ved hvilken ligger det. Sted Urnehoved, hvor det slesvigske Ridderskab i forstum Tid har holdt deres Landdage under aaben Himmel,
- 4) **Boldersupsogn**, hvori ligger den Landsbye Boldersleben, hvoraf det Fogderie Boldersleben, som hører under Amtet Hadersleben, har sit Navn.

II. Sønderrangstrupherred.

Sønderrangstrup- eller Sudrangstrupherred er fra Østen til Vesten over tre tyske Mile langt, og fra Sønden til Norden i sin største Breedde halvanden Miil, men paa nogle Steder ikkun tre Fierdingvei til een Miil bredt. Udi dette Herred findes meget Heede og Moor, nogle Skove, og næsten overalt plat jævnt Land, undtagen at der ved Gienner i Lygomsogn ligger Knysfbierg, som, er 68 Favne høit.

Dette Herred indbefatter fire Kirkesogne, hvilke ere:

- 1) **Lygom- eller Østerlygomsogn**, hvor det ommeldte høie Bierg Knysfbierg ligger ved den Landsbye Gienner.
- 2) **Heldevadsogn**, hvor den bekiendte Nikolaus Helvaderus var Præst.

3) **Ækvadsogn** er Annexet til Heldevadkirke; og betienes begge Kirker af en Præst.

4) **Bedstedtsogn.**

III. Det Birk Warnitz.

Det Birk Warnitz er omtrent tre Fierdingvei langt, og en halv Miil bredt. Det grændser til Sundewitt, Lundtoftherred og Østersøen, er landværts med to Bekke næsten ganske omgivet, og har en frugtbar Jordgrund til alle Slags Kornsaed. Birket indeholder ikkun et eeneste Kirkesogn, som fører Navn efter Birket, og kaldes Warnitzsogn, som hører under Sudrangstrupherred.

Om Amtet Lygomkloster.

Amtet Lygomkloster eller Løhmkloster (Locus Vei) grændser mod Norden til Amtet Hadersleben, mod Østen til Amtet Apenrade, mod Sønden til Amtet Tøndern, og mod Vesten til Løhmherred. Det er omtrent Halvanden Miil langt og bredt, og har, naar man undtager noget Heede, Moor- og sandigt land, en god Korngrund, ja ogsaa i Nordlygumsogn en skøn Skov; men Hvede voxer ikke i Amtet.

I fordem Tid var her et rigt Cistercienserkloster, hvilket blev stiftet Aar 1173. Cisterciensermunkene i dette Kloster kaldtes og Bernhardiner. Aar 1544 faldt Lygomkloster i Hertug Johan den Ældres Arvelod; men blev først Aar 1548, da den sidste Abbed, Broder Morren, var død, forandret af ham til et Amt, efterat Munkene ved Reformationens Indførsel havde forladt Klosteret. Amtet bestaaer af eet Birk, som kaldes Lygomklostersbirk; det har sin egen Amtsforvalter, som tillige er Huusfoged og Birkeskriver, saa og en besynderlig Birkefoged. Til dette Amt høre ligeledes mange Undersaattere, som boe adspredte i Amterne Hadersleben, Apenrade og Tøndern, saavelsom ogsaa i Løhherred. Dette Amt indbefatter følgende Kirkesogne:

1) **Lygomklostersogn**, hvortil hører den meget store Landsbye eller Flek Lygomkloster, tilligemed nogle andre Landsbyer. Udi Lygomkloster forfærdiges en anseelig Mængde af alle Slags Kniplinger, hvormed Kniplingskræmmerne siden reise i fremmede Riger og Lande, for at sælge dem. Da den romerskkatholske Religion endnu her herskede, var der vel ved forommeldte Cistercienser- eller Bernhardinerkloster en Kirke, hvori Munkene forrettede deres Gudstieneste;

men dertil hørte ingen anden Meenighed indlemmet. Men da Reformationen blev indført, saa blev Præsten i Nordlygomsogn, som hidtil havde boet bestandig i Lygomklosterbye, paalagt at forrette ogsaa Gudstienesten i Klosterkirken; og samme Byes Beboere, tilligemed nogle nær derved liggende Landsbyer, bleve henlagte til denne Kirke, og tagne fra Nordlygomkirke. Men Aar 1739 fik Lygomklosterkirke og de dertil henhørende Byer sin egen Præst for sig selv, som ogsaa fik da Præstehuset sammesteds til sin Bolig.

2) **Nordlygomsogn**, har frugtbare Marke og Enge, saa og en deilig Egn. Præsten bekom Aar 1739 i den Landsbye Lygomgaard nær ved Kirken sin egen Præstebolig.

3) **Bredesogn**.

Efterfølgende Tønder Amt.

Kilde: Nicolay Jonge,
Kongeriget Danmarks chorografiske Beskrivelse.
Kjøbenhavn 1777
Johan Rudolph Thieles Bogtrykkerie og paa hans Forlag, boende i store
Helliggieststrædet No. 150

Side 850 – 855.